

Марія БАГЛАЙ

СКОТАРСЬКІ МОТИВИ В ЛІТНІЙ ОБРЯДОВІСТІ ВОЛИНЯН ЖИТОМИРЩИНИ

На основі польових матеріалів з Житомирщини розглянуті скотарські мотиви, притаманні звичаям та обрядам літнього циклу народного календаря. Виокремлений комплекс захисних обрядових дій та апотропейних засобів для збереження домашньої худоби. Наведені приклади різних способів виявлення відьми та повернення викраденого молока.

Ключові слова: скотарські мотиви, народний календар, Волинь, Житомирщина, відьма.

© М. БАГЛАЙ, 2015

У традиційному господарстві українців віддавна важливу роль відігравала велика рогата худоба. Попри різноманітні прийоми раціональної ветеринарії, народна уява виробила й чимало способів вберегти домашню худобу від «поганого» ока, від відьом тощо. Скотарськими мотивами насичене й річне коло народного календаря.

Мета нашої розвідки — розглянути скотарські мотиви у звичаях та обрядах літнього циклу народного календаря волинян Житомирщини, визначити їхні локальні, загальноволинські та загальноукраїнські риси. Для проведення дослідження залучено польові матеріали автора з чотирьох районів Житомирської області¹, розташованих на південному сході історико-етнографічної Волині.

Хоча порушена тема майже не висвітлена у науковій літературі, фрагментарні відомості з неї можемо почерпнути у науковому доробку дослідників кінця XIX — початку XX ст., а саме в Тадея Стецького [36], Павла Чубинського [34], Івана Беньковського [10; 11], Софії Рокосовської [35], Василя Кравченка [8; 22]. Дещо докладніше висвітлено скотарські мотиви у літній обрядовості волинян у публікаціях сучасних народознавців, зокрема Марини Гримич [17], Інни Пахолок [32], Анастасії Кривенко [23; 24].

Одними з перших свят літнього циклу, обрядові дії яких безпосередньо спрямовані на охорону домашньої худоби від «нечистої» сили, є Зелені свята. У період відзначення Зелених свят волиняни використовували різноманітні апотропейні засоби. Зокрема, напередодні Трійці клечали вхід до хліва осиковими гілками, забивали осикового кілка в порозі, щоб оберегти корів від відьом, які відбирали у них молоко [9, с. 11; 34, с. 185]. «Кажуть, що то відьма ходить і доїть, то шоб боялася і не заходила, то коло стайні гілочку осики добре причіпити, то вже не прийде» (с. Крученець Черн.) [5, арк. 2];

«Коло дверей, коло хліва, де худоба стояла, то ше чіпали осику або на воротах встромляли, то шоб відьма не зайшла. Осика, то шоб ведьми коло хати не ходили» (с. Стара Олександрівка Черв.) [5, арк. 12];

«Кілок осиковий забивали [...] в порозі, шоб не зайшла [відьма] в хлів, а осика не пустить» (с. Грушки Вол.-Вол.) [4, арк. 46].

¹ Черняхівського (далі — Черн.), Червоноармійського (далі — Черв.), Володарсько-Волинського (далі — Вол.-Вол.), Баранівського (далі — Бар.).

Зв'язок осики з демонічним світом волиняни пояснюють природою самого дерева. «*То дерево якесь не Боже. Ви собі запримітьте. От вітру нема, а осики листя шелестить. Бо вільха і осика, то грішне дерево, його ніхто не вважає*» (с. Збруї Брод. Льв.)² [3, арк. 21]; «*Вона [осика] шелестить і не пустить відьму в хлів, щоб корову не видоїла*» (с. Крученець Черн.) [4, арк. 3]. Цікаве народне трактування такого неспокоїного стану дерева зафіксував І. Беньковський у селах Заславщини³: «*Листя тремтить від злості на відьму, котра вбила свою дочку і розчленовані шматки тіла розвішала на гілки всіх дерев, окрім осики*» [11, с. 6]. За осикою закріпилася слава «не Божого» дерева, яке постійно тремтить через те, що на ньому повісився Юда [22, с. 25; 35, с. 188]. Зважаючи на те, що осиковим гіллям клечали в Зелену суботу, в день, коли поминають покійних родичів, В. Галайчук припускає зв'язок між тремтінням осики з перебуванням на ній душ померлих [15, с. 410]. За матеріалами А. Кримського зі Звенигородщини осика використовувалася лише для клечання місць утримання худоби, хату не годилося прикрашати цим деревом, «*бо хто побачить осичку, то так і знає всякий, що в тій хаті люди напевне бояться мерців*» [25, с. 353]. На житомирському Поліссі подекуди заборонялося вносити осику до хати та використовувати для будівництва житла. В етнографічних матеріалах з Полісся у Р. Сілецького знаходимо пояснення: «*В хаті все буде труситися, як на осичині, всі будуть лаятися*» [33, с. 96].

Предметом клечання господарських будівель, який виконував оберегову функцію домашніх тварин, осика також виступала на Поліссі [17, с. 23; 26, с. 26; 27, с. 114] та Середньому Подніпров'ї [30, с. 287]. Аналогічно осику застосовували як апотропей волиняни північного заходу Волині, проте під час свята Івана Купала. Про цей факт знаходимо відомості в опрацьованих Дмитром Зелениним записах з Кременеччини: «*В ніч на Івана Купала господині затикають в двері хліва, де дійні корови, кілок з осики*» [18, с. 277]. Польський дослідник Т. Стецький зауважив, що волиняни «*осикове дерево закопували разом з корінням біля дзве-*

рей хлівів» напередодні Івана [36, с. 106]. Із записів В. Кравченка довідуємося, що в селах Славутського району Хмельницької області господині перед купальським святкуванням клали три осикові поліна коло воріт, а на порозі у хліві серпа [8, арк. 153]. Мешканці Західного Полісся із схожою метою застромлювали біля корови та на воротах гілки осики [31, с. 85].

На Волині, як і на інших українських теренах, частотними є бувальщини про виявлення відьми під час викрадення молока. Прикметно, що на Житомирщині вони нерідко стосуються саме Зелених свят:

«*Я помню, це на Трійцю так вже ввечері видоїла корову так як треба. Уранці виходжу доїть рано [...]: як я до цієї корови — до неї торкнуться не мона. І така жаба, як долоня, сидить коло порога. Одмела її... Як я цю корову доїть — я не можу приступити: б'є, вим'я сперте [...]. Шо робить? Свято — не свято, а тут бабка ще була жива [тепер] покійна [...]. Да я їй розказую, шо це така жаба була коло порога [...]. А вона каже: «Треба було узяти сокиру і одрубати їй лапу хотя, да й побачити, хто це». А хто його знає? Та поговорила, поговорила бабка, пройшло [...]*» (с. Грушки Вол.-Вол.) [4, арк. 42];

«*В нас такий дід був. Мені це так розказував: «Сусідка моя вобше, кажуть, ведьма. А я не вірив. [...] на Трійцю ж люди до церкви йдуть [...], я думаю, сяду у хліві таки зловлю цю відьму». Сів там в хліві, там ховався. Каже: «Чую, у відро доїться корова моя. Я тихенько, думаю, зловлю» [...] «Як я [...] вже ловить — нема нікого, не доїться, ні відра нема, тільки жаба плигає. Я цю жабу — да одрубав передні лапки [...] да [...] пустив. Коли дивлюся, каже, а в мене на дереві сидить моя кума. На дерево вискочила. І вже рве плаття і замотує [...] цю руку, то я скоренько... — Дід тоже, видно, знав. — Я, — каже, — за пояса (бо колись з поясами ходили), да цього дерево — раз — і подв'язав» [...]. Вона вже, бачу, кров'ю шавить, то я догадався. То вона стала проситься: «Архипко, кумцю, до смерті не поїду ні до кого, тільки зсади, бо люди йдуть до церкви. Дорога, люди йдуть до церкви, побачать, шо це я ведьма». То я, каже, розв'язав. Вже, каже, я не возьму нічиє молока [...]. І більше не пошла, не доїла» (с. Новопіль Черн.) [4, арк. 108].*

² Подано скорочено адміністративну одиницю — Бродівський район Львівської області (далі — Брод. Льв.).

³ Сучасні терени Ізяславського району Хмельницької області.

На Галицькій Волині підстерігали відьму за допомогою осикової кори: нею накривалися і чатували, поки відьма прийде до корови [24, с. 49]. Після викриття лиха жінка переставала завдавати шкоду, оскільки боялася публічного розголосоу.

Окрім використання осикової атрибутики, волиняни Житомирщини вдавалися до багатьох інших апотропейних засобів. Зокрема, татариння, яким клечали на Зелені свята хати, кидали і до хліва, «щоб молоко зовсім не пропадало» (с. Крученець Черн.) [5, арк. 5]; у суботу перед Трійцею клали сокиру або серпа чи освяченого ножа коло порога у хліві, щоб корова переступила, а відьма не зайшла (сс. Івановичі, Стара Олександрівка Черв., с. Крученець Черн.) [4, арк. 20, 34; 5, арк. 40]; обсіпали хліва освяченим на Маковея маком-видюком (с. Грушки Вол.-Вол., с. Новопіль Черн.) [5, арк. 15, 35], при цьому приговорювали: «Коли відьма мак збере, тоді молоко забере» (с. Крученець Черн.) [4, арк. 8]; чіпляли на хвоста корові червону нитку (с. Грабняк Вол.-Вол., с. Суємці Бар.) [5, арк. 23, 58]. На Поліссі зазвичай схожі обрядові дії виконували після прочитання відповідних замовлянь. Зокрема, низку таких молитов-замовлянь у північних районах Житомирської області записав Микола Гладкий [16, с. 41].

Якщо відьма все ж відібрала молоко, мастили корові вим'я часником (с. Стара Олександрівка Черв.) [5, арк. 12]; обкурювали її підпаленим зіллям, освяченим на Зелені свята, чи кропили свяченою водою (с. Вільськ Черн.) [5, арк. 44, 46].

Особливу увагу варто приділити звичаю плести напередодні Зелених свят для великої рогатої худоби оберегові вінки. Як зазначає І. Пахолок, цей звичай у різних місцевостях України мав відмінну часову приуроченість. Якщо в зоні Сколівської Верховини вінками прибирали на Юрія, то далі на південний захід Українських Карпат — на Трійцю [32, с. 581].

На південному сході Волині вказаному скотарському звичаю передував виявлений на Житомирщині обряд «викрадення» худоби з хліва. У перший день Зелених свят удосвіта пастухи або діти підліткового віку виганяли худобу на пасовисько потайки від господарів:

«О, то в нас був дуже інтяресний обичай. То було так, що крали корову з хліва. То крадуть ті, що пасуть, ше тако часом скажуть, там, не за-

микайте хліва, бо будемо красть корову. То на Трійцю, то тако рано, коли треба гнать пасти корову. То вже коли напасуть, то вже надівають віночка, то треба заплатить» (с. Грушки Вол.-Вол.) [5, арк. 17];

«Я й сама колись таке робила. Рано вставала і йшла до сусідів, одних, других, відв'язувала корови і гнала їх пасти. То треба зранку робити, але сусіди знали, бо то був такий обичай. Потім корови додому йшли з віночками, плела із всяких квіток і заклала їм на роги, і так йшли. То завжди давали мені конфетки, пряники, було, шо навіть гроші» (с. Новопіль Черн.) [5, арк. 34];

«То така була троха забава, бо пішла одну забрала корову, а ше пішла і в других сусідів забрала та й пасла, а сама плела вінки, щоб на роги наложити, а за ті вінки мені платили викуп» (с. Івановичі Черв.) [5, арк. 37].

Допоки корови паслися, пастухи плели віночки з польових квітів: ромашок, волошок, маку, дзвіночків тощо [5, арк. 23, 34, 37, 40]. Виплетені вінки закладали дійним коровам на роги і так гнали їх додому. Господиня виходила до воріт зустрічати та оцінити якість виконання виробу, який виступав апотропейним засобом для корови від відьми. Зазвичай діти отримували смачну винагороду (пряники, цукерки), якщо господар багатий, то гроші, а якщо пастухи старшого віку, давали ще й могорич [4, арк. 65, 78; 5, арк. 17, 23, 40, 44]. *«Пастухи приганяють додому, да й тоді платять гроші. Як пригнали корову з вінком, да треба гроші хазяїнові заплатити за вінка»* (с. Івановичі Черв.) [4, арк. 78]. Якщо господарі відмовлялися давати викуп, то пастухи лякали їх тим, що до хвоста корови прив'яжуть камінь, щоб хазяйка отримала по голові, коли буде доїти [32, с. 582].

Вінок зберігали у хліві біля худоби до наступних Зелених свят (коли з'являвся новий, то минулорічний спалювали), оскільки вважали, що він не допустить до корови відьми та вбереже від «поганого» ока. *«Вінки [...], щоб корова звіртала в подвір'я»* (с. Стара Олександрівка Черв.) [4, арк. 29]; *«[Вінок] тако коло хліва. Часом на хліві, як є цвяшок десь, то повісить [...]*» (с. Новопіль Черн.) [4, арк. 65].

Записаний в селах Житомирщини звичай «вискрадати» корови у перший день Зелених свят не має більше аналогів на території історико-етнографічної Волині. Водночас прикрашання худоби вінками по-

ширене у тих етнорайонах України, яким притаманне вигінне скотарство, і різниться хіба локальними особливостями. Зокрема, спорадично побутувало таке прикрашання й на північному заході Волині: «На Зелені свята, точно пам'ятаю, то колись наша баба казала, ще баба стара, що корові вінка плели. Ше збирали квітки, синенькі такі, черевички, козлики [...]» (с. Жабче Горох. Влн.)⁴ [2, арк. 181];

«Ми в лісі пасли, то наплетем, бо в лісі квіти всякі, то вже як додому женем, то вже корови з віночками. То як нас вивезли в Лопатинський район, село Миколаїв, то там ми таке робили. То тепер Радехівський район» (с. Хоробрів Сок. Лв.)⁵ [6, арк. 84].

На Бойківщині зазначений звичай набув урочистого характеру, оскільки хід худоби додому у вінках супроводжувався традиційними піснями — «ладканками» [20, с. 39; 13, с. 121]. Вінки бойки закладали коровам в задушну суботу перед Зеленими святами, коли ті поверталися з пасовища. Таким чином забезпечували добре розведення худоби в господарстві [19, с. 46]. На теренах української частини Буковини пастухи-хлопці здійснювали даний звичай у Нявчину середу. У відповідь отримували від господаря нову сорочку [21, с. 252].

Вибір рослин для плетення вінка зумовлений особливістю навколишньої природи на території виконання обряду. До прикладу, на Старосамбірщині «кожній корові на роги в'язали вінок з липи, чи з трепети, чи з ліски [...]» [14, с. 174]; «маїли худобу з липи і березини — [а]би добре доїлася» [32, с. 581].

Доцільно зауважити, що збережений звичай давній за своїм походженням. Як зазначає Роман Кирчів, звичай прикрашати корів вінками та виконувати при цьому відповідні пісні є складовою частиною циклу русальних обрядів, спрямованих на охорону худоби від злих сил, забезпечення її здоров'я та доброго удою. Міркування дослідника ґрунтуються на тому, що ще й донині бойки п'ятницю перед Зеленими святами називають «русавна п'ятниця» [20, с. 38].

Скотарська тематика виразно виявляється і в звичаях та обрядах, приурочених до дня Івана Купай-

ла. Це, зокрема, день особливої активності відьом. На Житомирській частині Волині нерідко можна почути бувальщини чи оповідки, як удосвіта на Івана «лиха» жінка ходила межами і збирала у дійницю цідилком росу: «То ті баби, що знали таке, то ходили врано по межах і збирали цідилком росу, то мій чоловік бачив одну в нас на межі»; «Колись мені мама розказували, як єдна баба збирала росу. Рано на Івана виходила та баба на межу, вбрана но в одну полотняну сорочку, і під ту сорочку росу збирала. Росу збирала, і в теї людини, в котрої вона була на межі, вже не було молока, то так вона молоко одбирала. То була відьма» (с. Новопіль Черн.) [5, арк. 31, 34]. Свого часу фіксував такі розповіді на Житомирщині й В. Кравченко: «Як відьма росу збирала до сход-сонця на Івана Купала, то вона махає цідилкою да в дойницю щавлює, да каже: «Моя цідилка бере половинку» [22, с. 60]. Побутують такі уявлення і на теренах Західної Волині: «Баба з внучкою поприв'язували тако фартушки і входять в ліс, і тако руками фартушки задирають [росу збирають]» (с. Перемиль Горох. Влн.) [23, с. 173]. Зібрану росу відьма додавала своїй корові до пиття або ж окроплювала чи обмивала їй вим'я [29, с. 585]. Роса у даному разі має безпосередній зв'язок із молоком (На це вказують і народні замовляння: «Приспоряй, Господи, Божу росу, щоб коровки доїлися» [13, с. 471]). Опісля господарі помічали, що корова втрачала або давала молоко з кров'ю. Волиняни у таких випадках вдавалися до різних способів повернення відібраного. Найпоширенішими вважаються такі: обкурювали корову свяченим на Зелені свята зіллям та кропили свяченою водою; цідили молоко на серп; виливали молоко на протічну воду; варили цідилку, проколене голками [29, с. 586]. Для прикладу, записи з Житомирщини: «Но я ходила до бабки, аж в Черняхів їздила. Та бабка дала мені зілля, свяченої води. «Йди [...], корову попирскай і зіллям обкури неї». І вона каже: «Ти тільки додому прийдеши — і та ведьма прийде до тебе до хати». І точно так було» (с. Грушки Вол.-Вол.) [4, арк. 45];

«Є, що тягнеться молоко. То кажуть, вже на серп треба його цідить» (с. Клітище Черн.) [4, арк. 60];

«То таке було, що тоже кров в молоці [...]. Та якась жінка нараяла. Каже: «Возьми до сход сон-

⁴ Подано скорочено адміністративну одиницю — Горохівський район Волинської області (далі — Горох. Влн.).

⁵ Подано скорочено адміністративну одиницю — Сокальський район Львівської області (далі — Сок. Лв.).

ця це молоко з кров'єю да занеси на річку» [...].
Наверно, ше шось підказала, ше якусь молитву
прочитать. І каже: «Вилляй це молоко на бігучу
воду [...]». І він так зробив, і всьо пройшло [...]»
(с. Троковичі Черн.) [4, арк. 99].

В етнографічних матеріалах, записаних В. Кравченком на теренах південно-східної Волині, знаходимо опис виконання обрядової дії, спрямованої на повернення втраченого молока: «Коли відьма спорить корову, то роблять так: беруть дійницю і йдуть до схід сонця до трьох криниць, з кожної беруть трошки води і в кожну кидають шматок хліба. Йдучи до криниць чи вертаючись не можна оглядатися. Коли оглянешся, то відьма не оддасть молока. Принесеною водою напувають корову» [7, арк. 25]. На Покутті капали молоко хворої корови на розпечене залізо. Вірили, що так відьму пектиме в грудях і вона прийде, щоб позичити якусь дрібницю [28, с. 18]. Згідно з народними уявленнями, після здійснення вказаних дій відьма мучитиметься і більше не завдасть шкоди господарству.

Отже, на основі проведеного дослідження можна стверджувати, що скотарські мотиви займають одне із чільних місць у літній обрядовості волинян Житомирщини. Найбільш яскраво вони виражені в обрядових діях троїцько-купальського періоду. Власне, це час активної діяльності відьом, спрямованої на відбирання молока у корів. Відтак волиняни виробили цілу систему захисних обрядових дій для збереження домашньої худоби.

Загалом матеріали з Житомирщини до теми скотарських мотивів органічно вплітаються у загальноволинську та загальноукраїнську канву інформації з порушеної тематики. Спільна основа скотарських мотивів волинян Житомирщини та українців загалом виражена у виконанні обряду клечання напередодні Зелених свят хліва осикою; прикрашанні корів вінками; виявленні відьми та застосуванні різних способів повернення викраденого молока. Названі обрядові дії здійснювали з метою вберегти, застерегти, відвернути шкідливу магію, спрямовану на зменшення продуктивності домашньої худоби, від якої почасти залежав добробут сім'ї та господарства. Локальною особливістю досліджуваних теренів є обряд «викрадення» корови з хліва вдосвіта на Зелені свята.

Доцільно зауважити, що ще й досі мешканці Житомирщини, які тримають дійних корів, дотри-

муються більшості з перелічених господарських практик.

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі — Архів ЛНУ ім. Івана Франка). — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 281-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Літня календарна обрядовість волинян», зафіксовані студенткою другого курсу Баглай Марією Василівною 4—14 липня 2009 р. у Гоцанському та Острозькому районах Рівненської області). — 99 арк.
2. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 330-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Літня календарна обрядовість волинян», зафіксовані студенткою третього курсу Баглай Марією Василівною 5—20 липня 2010 р. у Горохівському районі Волинської області). — 205 арк.
3. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 391-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Літня календарна обрядовість волинян», зафіксовані студенткою четвертого курсу Баглай Марією Василівною 7—10 липня 2011 р. у Бродівському та Радехівському районах Львівської області). — 37 арк.
4. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 496-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Календарний пласт волинської демонології», зафіксовані аспіранткою першого року навчання Інституту народознавства НАН України Кривенко Анастасією Олександрівною 3—15 липня 2013 р. у Черняхівському, Червоноармійському, Володарсько-Волинському районах Житомирської області). — 122 арк.
5. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 512-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Літня календарно-побутова обрядовість волинян», зафіксовані аспіранткою першого року навчання Інституту народознавства НАН України Баглай Марією Василівною 3—12 липня 2013 р. у Черняхівському, Червоноармійському, Володарсько-Волинському, Баранівському районах Житомирської області). — 71 арк.
6. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. — Ф. Р-119. — Оп. 17. — Спр. 513-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Літня календарно-побутова обрядовість волинян», зафіксовані аспіранткою першого року навчання Інституту народознавства НАН України Баглай Марією Василівною 6—16 серпня 2013 р. у Сокальському районі Львівської області та Іваничівському районі Волинської області). — 87 арк.
7. Рукописний фонд Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (далі — РФ ІМФЕ). — Ф. 15-3 — Од. зб. 216. — 60 арк. (Матеріали до вивчення скотарства на Україні. Звичаї, прикмети, лікування худоби. 1928 р.).
8. РФ ІМФЕ. — Ф. 15-3 — Од. зб. 256. — 192 арк. (Кравченко В. Г. Етнографічні та фольклорні матері-

- ли: загальний календар. З записів різних збирачів до-
брав Кравченко В., 1941 р.).
9. *Баглай М.* Звичаї клечання у народному календарі волинян: семантико-світоглядний аспект / Марія Баглай // Проблеми збереження, відтворення та популяризації історико-культурної спадщини в контексті діяльності музеїв просто неба: матеріали першої міжнародної науково-практичної конференції: науковий збірник. — Львів, 2013. — Вип. 1. — С. 7—16.
 10. *Беньковський І.* Макъ въ народной демонологіи на Волини / Иван Беньковський // Киевская старина. — 1905. — Т. LXXXIX. — Кн. 4. — Отд. II (Д). — С. 34—36.
 11. *Беньковський І.* Осина въ верованияхъ и въ понятіи народа на Волини / Иван Беньковський // Киевская старина. — 1898. — Т. LXII. — Кн. 7—8. — Отд. II (Д). — С. 6—8.
 12. *Близнак І.* Зелено-святочний звичай у бойківській місцевині — Штуківець / Иван Близнак // Літопис Бойківщини. — 1937. — Ч. 9. — С. 120—122.
 13. *Виноградова Л.Н.* Роса / Л.Н. Виноградова, С.М. Толстая // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н.И. Толстого. — Москва : Международные отношения, 2009. — Т. 4: П (переправа через воду) — С (Сито). — С. 470—474.
 14. *Галайчук В.* Традиційні календарні звичаї та обряди Старосамбірщини / Володимир Галайчук // Записки НТШ. — Львів, 2010. — Т. ССLIX: Праці секції етнографії і фольклористики. — С. 138—178.
 15. *Галайчук В.* Осика у віруваннях та обрядовості / Володимир Галайчук // Мала енциклопедія українського народознавства. — Львів, 2007. — С. 409—410.
 16. *Гладкий М.* Народні замовляння Ганни Войтенко зі села Велика Рача (на межі з радіоактивно забрудненою зоною) / Микола Гладкий // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження / за ред. С. Павлюка, Р. Омеляшка. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. — Вип. 3: У межиріччя Ужа і Тетерева. 1996. — С. 37—48.
 17. *Гримич М.* Зелені свята / Марина Гримич // Родовід. — Львів, 1993. — № 5. — С. 21—29.
 18. *Зеленин Д.К.* Описание рукописей Ученого архива Императорскаго Русскаго Географическаго общества / Д.К. Зеленин. — Петроград, 1914. — Вып. 1. — С. 277—311.
 19. *Зубрицький М.* Народний календар, народні звичаї і повірки, прив'язані до днів в тиждні і до рокових св'ят (Записані у Мшанці, Староміського повіту і по сусідніх селах) / М. Зубрицький // Матеріяли до українсько-руської етнології. — Львів, 1900. — Т. III. — С. 33—60.
 20. *Кирчів Р.* Із фольклорних регіонів України. Нариси і статті / Роман Кирчів. — Львів, 2002. — 351 с.
 21. *Кожолянко Г.В.* Етнографія Буковини / Георгій Кожолянко. — Чернівці : Золоті литаври, 1999. — Т. 3. — С. 245—314.
 22. *Кравченко В.* Етнографічні матеріали. Зібрані звичаї в селі Забрідді Житомирського повіту на Волині / Василь Кравченко. — Житомир : Робітник, 1920. — С. 109—112.
 23. *Кривенко А.* Демонологічний образ відьми в календарних уявленнях волинян / Анастасія Кривенко // Проблеми збереження, відтворення та популяризації історико-культурної спадщини в контексті діяльності музеїв просто неба: матеріали першої міжнародної науково-практичної конференції : науковий збірник. — Львів, 2013. — Вип. 1. — С. 168—178.
 24. *Кривенко А.* Осика в традиційних демонологічних уявленнях волинян (на основі польових етнографічних матеріалів) / Анастасія Кривенко // Етнічна історія народів Європи. — Київ, 2014. — Вип. 42. — С. 46—52.
 25. *Кримський А.Ю.* Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного: відтворення з авторського макету 1930 р. / Агатангел Кримський ; автор передмови А.Ю. Чабан. — Черкаси : Вертикаль, 2009. — 488 с. : іл.
 26. *Курочкін О.В.* Відьма в українській міфологічній традиції / Олександр Курочкін // Народна творчість та етнографія. — 1990. — № 4. — С. 23—29.
 27. *Кутельмах К.* Русалки в повір'ях поліщуків / Корнелій Кутельмах // Записки наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 2001. — Т. 242: Праці секції етнографії і фольклористики. — С. 87—153.
 28. *Кухаренко С.* Худоба в повір'ях і магії селян сучасної України / Світлана Кухаренко // Етнічна історія народів Європи. — Київ, 2008. — Вип. 27. — С. 13—24.
 29. *Левкиевская Е.Е.* Отбирание молока / Е.Е. Левкиевская // Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5 т. / под общ. ред. Н.И. Толстого. — М. : Международные отношения, 1999. — Т. 3: К (Круг) — П (Перепелка). — С. 584—588.
 30. *Милорадович В.П.* Жит'є-быт'є лубенского крестьянина / В.П. Милорадович // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. — Київ : Либідь, 1992. — С. 170—341.
 31. *Пархоменко Т.П.* Календарні звичаї та обряди Рівненщини: Матеріяли польових досліджень / Т.П. Пархоменко. — Рівне : Видавель Олег Зень, 2008. — С. 65—97.
 32. *Пахолок І.* «Май» («клечання») — головний атрибут Зелених св'ят (карпатська традиція) / Інна Пахолок // Фортеця (Збірник заповідника «Тустань»). — Львів : Колір ПРО, 2012. — Кн. 2. — С. 574—582.
 33. *Сілецький Р.* Звичаї та обряди, пов'язані з будівництвом / Роман Сілецький // Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження / за ред. С. Павлюка, Р. Омеляшка. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2003. — Вип. 3. У межиріччя Ужа і Тетерева. 1996. — С. 95—124.
 34. *Чубинський П.П.* Труды этнографическо-статистической экспедиции въ Западно-Русский край, снаряженной Императорскимъ Русскимъ Географическимъ об-

ществомъ. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные Чубинским П.П. / Павло Чубинський. — Санкт-Петербург, 1872. — Т. III: Народный дневникъ. — С. 185—253.

35. *Rokossowska Z.* O świecie roślinnym wyobrażenia, wierzenia i podania ludu ruskiego na Wołyniu we wsi Jurkowszczyznie pow. Zwiąhelskim / Zofija Rokossowska // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej wydawany staraniem Komisji antropologicznej Akademii umiejętności w Krakowie. — Kraków, 1889. — Т. XIII. — Dział III. — S. 163—199.
36. *Stecky T.* Wołyń pod względem statystycznym, historycznym i archeologicznym / Tadeusz Stecky. — Lwów, 1864. — Т. I. — S. 104—107.

Maria Bahlay

BEAST MOTIFS IN SUMMER RITUALISM OF VOLHYNINIANS IN ZHYTOMYR REGION

This article has been dedicated to cattle motifs typical in the framework of customary and traditional decor of the summer cycle of national calendar. These have been based upon

real-life conditions of Zhytomyr region. The complex of protective ritual actions and guard-duties for the preservation of livestock has been exposed. There have been exemplified various ways in detection of the witches and return of stolen milk.

Keywords: pastoral motifs, folk calendar, Volhynia, Zhytomyr region, witch.

Марія Баглай

СКОВОДОЧЕСКИЕ МОТИВЫ В ЛЕТНЕЙ ОБРЯДНОСТИ ВОЛЫНЯН ЖИТОМИРЩИНЫ

На основе полевых материалов Житомирщины рассмотрены скотоводческие мотивы, присущие обычаям и обрядам летнего цикла народного календаря. Выделен комплекс защитных обрядовых действий и апотропейных средств для сохранения домашнего скота. Приведены примеры различных способов выявления ведьмы и возвращения похищенного молока.

Ключевые слова: скотоводческие мотивы, народный календарь, Волинь, Житомирщина, ведьма.